

Верховний
Суд

НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ УКРАЇНИ

Програма підготовки для підтримання
кваліфікації суддів окружних
адміністративних судів

18 жовтня 2023 року

Інститут відводу судді в адміністративному судочинстві

Ян БЕРНАЗЮК

суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду,
доктор юридичних наук, професор

Пов'язані поняття:

1. Незалежність судді
2. Безсторонність – неупередженість – об'єктивність
3. Суд, встановлений законом
4. Ефективний суд/ефективний судовий захист
5. Конфлікт інтересів
6. Самовідвід
7. Право заявити відвід
8. Зловживання процесуальними правами
9. Процесуальні строки – тривалість розгляду справи
10. Принцип незмінності складу суду
11. Презумпція суб'єктивної безсторонності та неупередженості судді
12. Мотивованість
13. Етика
14. Довіра до суду

Питання для обговорення:

1. Відвід може бути заявлений в усній формі?
2. Що означає поняття «розкриття суддею інформації» та які його наслідки?
3. Чи може заява про відвід розглядати не у нарадчій кімнаті?
4. Чи можу відвід бути заявлений помічнику?
5. Чи повинен суд повідомляти сторони про зміну складу суду і який час є достатнім для реалізації особою права на відвід?

Конституція України

ч. 1 ст. 126

Незалежність судді гарантуються Конституцією і законами України.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

ч. 1 ст.6

Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і **безстороннім** судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Презумпція особистої безсторонності суду

У судовій практиці існує щодо презумпції особистої безсторонності суду, поки не надано доказів протилежного (зокрема, ухвала ВС від 15 липня 2019 р. у справі № 9901/116/19).

У п. 105 рішення ЄСПЛ у справі «Олександр Волков проти України» (заява № 21722/11) Суд зазначив, що між суб'єктивною та об'єктивною безсторонністю не існує беззаперечного розмежування, оскільки поведінка судді не тільки може викликати об'єктивні побоювання щодо його безсторонності з точки зору стороннього спостерігача (об'єктивний критерій), а й може бути пов'язана з питанням його або її особистих переконань (суб'єктивний критерій) (див. рішення ЄСПЛ у справі «Кургіанов v. Cyprus», заява № 73797/01, п. 119). Отже, у деяких випадках, коли докази для спростування презумпції суб'єктивної безсторонності судді отримати складно, додаткову гарантію може надати вимога об'єктивної безсторонності (див. рішення ЄСПЛ у справі «Pullar v. the United Kingdom», заява № 22399/93, п. 32).

Закон України «Про судоустрій і статус суддів»

ч. 1 ст. 1

Судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється:

- незалежними та
- безсторонніми судами,
- утвореними законом.

ч. 1 ст. 7

Кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів»

ч. 1 ст. 57

Особа, призначена на посаду судді, набуває повноважень судді після складення присяги судді такого змісту:

"Я, (ім'я та прізвище), вступаючи на посаду судді, урочисто присягаю Українському народові **об'єктивно, безсторонньо, неупереджено, незалежно, справедливо** та кваліфіковано здійснювати правосуддя від імені України, керуючись принципом верховенства права, підкоряючись лише закону, **чесно і сумлінно** здійснювати повноваження та виконувати обов'язки судді, дотримуватися етичних принципів і правил поведінки судді, не вчиняти дій, що порочать звання судді або підривають авторитет правосуддя".

Закон України «Про судоустрій і статус суддів»

ст. 100 Відвід члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України

1. Член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України не має права брати участь у розгляді питання та ухваленні рішення і підлягає відводу (самовідводу), якщо наявні дані про конфлікт інтересів або обставини, що викликають сумнів у його безсторонності.

За наявності таких обставин член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України повинен заявити самовідвід. Із тих самих підстав відвід члену Комісії можуть заявити особи, щодо яких або за поданням яких розглядається питання.

2. Відвід має бути вмотивованим і поданим до початку розгляду питання у формі письмової заяви. Головуючий на засіданні зобов'язаний ознайомити із заявою про відвід члена Комісії, якому заявлено відвід.

3. Рішення про відвід (самовідвід) ухвалюється більшістю голосів членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, які беруть участь у засіданні.

Голосування проводиться за відсутності члена Комісії, щодо якого вирішується питання про відвід (самовідвід).

Закон України «Про вищу раду правосуддя»

ст. 33 Відвід члена Вищої ради правосуддя

1. Член Вищої ради правосуддя не може брати участі в розгляді питання і підлягає відводу, якщо буде встановлено, що він особисто, прямо чи побічно заінтересований у результаті справи, є родичем особи, стосовно якої розглядається питання, або якщо будуть встановлені інші обставини, що викликають сумнів у його неупередженості.

За наявності таких обставин член Вищої ради правосуддя повинен заявити самовідвід.

2. За наявності обставин, передбачених частиною першою цієї статті, відвід члену Вищої ради правосуддя може заявити особа, за поданням якої розглядатиметься питання, а також особа, стосовно якої вирішується питання, чи особа, що подала заяву, скаргу.

3. Головуючий на засіданні зобов'язаний ознайомити із заявою про відвід члена Вищої ради правосуддя, якому заявлено відвід.

Закон України «Про вищу раду правосуддя»

ст. 33 Відвід члена Вищої ради правосуддя

4. Відвід (самовідвід) повинен бути вмотивованим, викладеним у письмовій формі і заявленим до початку розгляду відповідного питання, справи.

Заявляти відвід (самовідвід) після початку розгляду питання, справи дозволяється лише у виключних випадках, коли про підставу відводу (самовідводу) не могло бути відомо до початку розгляду.

5. Рішення про відвід (самовідвід) ухвалюється більшістю членів Вищої ради правосуддя, які беруть участь у засіданні Вищої ради правосуддя чи її органу, шляхом голосування в нарадчій кімнаті, за відсутності члена Вищої ради правосуддя, питання про відвід (самовідвід) якого вирішується.

Закон України «Конституційний Суд України»

Стаття 60.

1. Суддя Конституційного Суду не може брати участі у підготовці, розгляді та прийнятті рішень, виконувати інші повноваження у питаннях, щодо яких у нього наявний реальний чи потенційний конфлікт інтересів.
2. У разі наявності у судді Конституційного Суду реального чи потенційного конфлікту інтересів він повинен протягом одного робочого дня письмово поінформувати про це Суд та заявити самовідвід.
3. З тих самих підстав відвід судді Конституційного Суду можуть заявити особи, які є учасниками конституційного провадження.

Закон України «Конституційний Суд України»

Стаття 60.

4. Відвід (самовідвід) застосовується, зокрема, якщо:

- 1) Суддя безпосередньо або опосередковано заінтересований у результаті розгляду справи;
- 2) Суддя є членом сім'ї або близьким родичем осіб, які беруть участь у справі;
- 3) є інші обставини, що викликають сумнів в об'єктивності та неупередженості Судді.

5. Заява про відвід (самовідвід) подається у письмовій формі та розглядається Судом у порядку, встановленому Регламентом.

Примітка. Терміни "реальний конфлікт інтересів", "потенційний конфлікт інтересів" вживаються у значенні, наведеному в **Законі України "Про запобігання корупції"**.

Закон України «Конституційний Суд України»

ч. 30 ст. 10-2

Якщо член Дорадчої групи має або мав особисті, ділові чи інші стосунки з кандидатом на посаду судді Конституційного Суду, які можуть вплинути на його об'єктивність або неупередженість як члена Дорадчої групи, та/або за наявності іншого конфлікту інтересів чи обставин, які можуть вплинути на його об'єктивність або неупередженість як члена Дорадчої групи, він зобов'язаний заявити самовідвід протягом двох днів з дня, коли він дізнався чи повинен був дізнатися про такі обставини, але не пізніше початку проведення Дорадчою групою співбесід із всіма кандидатами на посаду судді Конституційного Суду.

Із цих самих підстав члену Дорадчої групи може бути заявлено відвід кандидатом на посаду судді Конституційного Суду, але не пізніше початку проведення Дорадчою групою співбесід із всіма кандидатами на посаду судді Конституційного Суду.

Самовідвід члена Дорадчої групи, а також заяви про відвід розглядаються Дорадчою групою відповідно до Положення. Своїм рішенням Дорадча група може відмовити члену Дорадчої групи в задоволенні його заяви про самовідвід або відмовити у заяві про відвід, поданій кандидатом, чи задовольнити їх. Член Дорадчої групи, який заявив самовідвід або якому заявлено відвід кандидатом на посаду судді Конституційного Суду, участі у голосуванні не бере.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів»

ч. 1 ст. 106

Суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження, зокрема, з підстави умисного або внаслідок недбалості **порушення правил щодо відводу (самовідводу).**

Кодекс адміністративного судочинства України

ст. 35. Незмінність складу суду

1. Справа, розгляд якої розпочато одним суддею чи колегією суддів, **повинна бути розглянута цим самим суддею чи колегією суддів**, за винятком випадків, які унеможливають участь судді у розгляді справи.
2. У разі зміни складу суду розгляд справи **починається спочатку**, за винятком випадків, визначених цим Кодексом.

Кодекс адміністративного судочинства України

ч. 2 ст. 45.

З урахуванням конкретних обставин справи суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, що суперечать завданню адміністративного судочинства, зокрема, заявлення **завідомо безпідставного відводу** або вчинення інших аналогічних дій, які спрямовані на безпідставне затягування чи перешкодження розгляду справи чи виконання судового рішення;

Практика Верховного Суду

У справі № 806/1943/18 позивачем у справі тричі заявлявся відвід, при цьому кожного разу заявник посилався частково на обставини, яким надавалась оцінка трьома колегіями апеляційного адміністративного суду, та які жодного разу не були визнані такими, що дають підстави для сумніву в неупередженості чи об'єктивності колегії суддів, а в решті – зазначалися надумані підстави.

ВС у постанові від 30 листопада 2020 року зазначив, що сторони повинні утримуватись від використання прийомів, які пов'язані із зволіканням у розгляді справи, та добросовісно і максимально ефективно використовувати всі процесуальні механізми для прискорення процедури слухання справи.

Схожі висновки щодо наявності підстав вважати подання безпідставної заяви про відвід суддів зловживанням процесуальними правами також містяться, зокрема, у постановах ВС від 4 серпня 2020 року у справа № 183/6913/16(2-а/183/43/17) та від 7 травня 2020 року у справі № 826/12191/18.

Кодекс адміністративного судочинства України

ст. 29

Суд передає адміністративну справу на розгляд іншого адміністративного суду, якщо після задоволення відводів (самовідводів) чи в інших випадках неможливо утворити новий склад суду для розгляду справи.

ст. 62

Помічник судді за дорученням судді (головуючого у судовій колегії) може за відсутності секретаря судового засідання здійснювати його повноваження. Під час здійснення таких повноважень помічнику судді може бути заявлено відвід з підстав, визначених цим Кодексом для відводу секретаря судового засідання.

Кодекс адміністративного судочинства України

ст. 73

Завданням підготовчого провадження є, зокрема, вирішення відводів.

Ст. 180

У підготовчому засіданні суд, зокрема, з'ясовує наявність підстав для відводів.

Ст. 202

Головуючий у судовому засіданні оголошує склад суду, а також імена експерта, перекладача, спеціаліста, секретаря судового засідання і роз'яснює учасникам справи, які прибули в судове засідання, **їхнє право заявляти відводи.**

Кодекс адміністративного судочинства України

ст. 317

Порушення норм процесуального права є обов'язковою підставою для скасування судового рішення та ухвалення нового рішення суду, якщо в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому було заявлено відвід, і підстави його відводу визнано судом апеляційної інстанції обґрунтованими, якщо апеляційну скаргу обґрунтовано такою підставою.

ст. 353

Порушення норм процесуального права є обов'язковою підставою для скасування судових рішень з направленням справи на новий розгляд, якщо в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому було заявлено відвід, і судом касаційної інстанції визнано підстави його відводу обґрунтованими, якщо касаційну скаргу обґрунтовано такою підставою.

Кодекс адміністративного судочинства України

ст. 36

Суддя не може брати участі в розгляді адміністративної справи і підлягає відводу (самовідводу):

- 1) якщо він брав участь у справі як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, представник, адвокат, секретар судового засідання або надавав правничу допомогу стороні чи іншим учасникам справи в цій чи іншій справі;
- 2) якщо він прямо чи опосередковано заінтересований в результаті розгляду справи;
- 3) якщо він є членом сім'ї або близьким родичем (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб) сторони або інших учасників судового процесу, або осіб, які надавали стороні або іншим учасникам справи правничу допомогу у цій справі, або іншого судді, який входить до складу суду, що розглядає чи розглядав справу;
- 4) за наявності інших обставин, які викликають сумнів у неупередженості або об'єктивності судді;
- 5) у разі порушення порядку визначення судді для розгляду справи, встановленого статтею 31.

Кодекс адміністративного судочинства України

ст. 36

2. Суддя підлягає відводу (самовідводу) також за наявності обставин, встановлених статтею 37 цього Кодексу.

3. До складу суду не можуть входити особи, які є членами сім'ї, родичами між собою чи родичами подружжя.

4. Незгода сторони з процесуальними рішеннями судді, рішення або окрема думка судді в інших справах, висловлена **публічно думка** судді щодо того чи іншого юридичного питання не може бути підставою для відводу.

Кодекс адміністративного судочинства України

Ст. 37

1. Суддя, який брав участь у вирішенні адміністративної справи в суді першої інстанції, не може брати участі у вирішенні цієї самої справи в судах апеляційної і касаційної інстанцій, а також у новому її розгляді у першій інстанції після скасування попередніх рішення, постанови або ухвали про закриття провадження в адміністративній справі.
2. Суддя, який брав участь у вирішенні адміністративної справи в суді апеляційної інстанції, не може брати участі у вирішенні цієї самої справи в судах першої і касаційної інстанцій, а також у новому її розгляді після скасування постанови або ухвали суду апеляційної інстанції.
3. Суддя, який брав участь у вирішенні адміністративної справи в суді касаційної інстанції, не може брати участі у вирішенні цієї самої справи в судах першої і апеляційної інстанцій, а також у новому її розгляді після скасування постанови або ухвали суду касаційної інстанції.

Кодекс адміністративного судочинства України

ст. 37

4. Суддя, який брав участь у врегулюванні спору у справі за участю судді, не може брати участі в розгляді цієї справи по суті або перегляді будь-якого ухваленого в ній судового рішення, крім випадку, коли проведення врегулювання спору за участю судді було ініційовано суддею, але до закінчення встановленого судом в ухвалі про відкриття провадження у справі строку сторона заперечила проти його проведення.

5. Суддя, який брав участь у вирішенні справи, рішення в якій було в подальшому скасоване судом вищої інстанції, не може брати участі у розгляді заяви про перегляд за нововиявленими обставинами рішення суду, винесеного за результатами нового розгляду цієї справи.

6. Суддя, який брав участь у вирішенні адміністративної справи в суді першої, апеляційної, касаційної інстанцій, не може брати участі у розгляді заяви про перегляд судового рішення за виключними обставинами у цій адміністративній справі. Положення цієї частини не застосовуються у випадку розгляду заяви про перегляд судового рішення за виключними обставинами з підстав, визначених [пунктом 3](#) частини п'ятої статті 361 цього Кодексу, Великою Палатою Верховного Суду.

Кодекс адміністративного судочинства України

ст. 39

1. За наявності підстав, зазначених у статтях 36-38 цього Кодексу, суддя, секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, перекладач зобов'язані заявити самовідвід.

2. За цими самими підставами їм може бути заявлено відвід учасниками справи.

3. Відвід (самовідвід) повинен бути вмотивованим і заявленим протягом десяти днів з дня отримання учасником справи ухвали про відкриття провадження у справі, але не пізніше початку підготовчого засідання або першого судового засідання, якщо справа розглядається за правилами спрощеного позовного провадження. Заявляти відвід (самовідвід) після цього дозволяється лише у виняткових випадках, коли про підставу відводу (самовідводу) заявнику не могло бути відомо до спливу вказаного строку, але не пізніше двох днів з дня, коли заявник дізнався про таку підставу.

Суд ухвалою, без виходу до нарадчої кімнати, залишає заяву про відвід, яка повторно подана з тих самих підстав, без розгляду.

4. Встановлення обставин, вказаних у пунктах 1-3, 5 частини першої статті 36, статті 37 цього Кодексу, звільняє заявника від обов'язку надання інших доказів упередженості судді для цілей відводу.

Кодекс адміністративного судочинства України

ст. 40

1. Питання про самовідвід судді може бути вирішено як до, так і після відкриття провадження у справі.
 2. Питання про самовідвід вирішується в нарадчій кімнаті ухвалою суду, що розглядає справу.
 3. Питання про відвід судді вирішується судом, який розглядає справу. Суд задовольняє відвід, якщо доходить висновку про його обґрунтованість.
 4. Якщо суд доходить висновку про необґрунтованість заявленого відводу і заява про такий відвід надійшла до суду за три робочі дні (або раніше) до наступного засідання, вирішення питання про відвід здійснюється суддею, який не входить до складу суду, що розглядає справу, і визначається у порядку, встановленому частиною першою статті 31 цього Кодексу. Такому судді не може бути заявлений відвід.
- Якщо заява про відвід судді надійшла до суду пізніше ніж за три робочі дні до наступного засідання, така заява не підлягає передачі на розгляд іншому судді, а питання про відвід судді вирішується судом, що розглядає справу.

Кодекс адміністративного судочинства України

ст. 40

5. Якщо питання про відвід судді в порядку, визначеному частиною четвертою цієї статті, неможливо розглянути в суді, в якому розглядається справа, то справа для вирішення питання про відвід судді передається до суду відповідної інстанції, найбільш територіально наближеного до цього суду.
6. Якщо на час подання заяви про відвід судді у суді здійснюють правосуддя менше трьох суддів, вирішення питання про відвід здійснюється в нарадчій кімнаті суддею, який розглядає справу чи вчиняє іншу процесуальну дію, про що виноситься ухвала. У такому разі положення частин четвертої та п'ятої цієї статті не застосовуються.
7. Питання про відвід судді Великої Палати не підлягає передачі на розгляд іншому судді та розглядається Великою Палатою.
8. Суддя, якому передано на вирішення заяву про відвід, вирішує питання про відвід в порядку письмового провадження. За ініціативою суду питання про відвід може вирішуватися у судовому засіданні з повідомленням учасників справи. Неявка учасників справи у судове засідання, в якому вирішується питання про відвід, не перешкоджає розгляду судом питання про відвід.

Кодекс адміністративного судочинства України

ст. 40

9. Питання про відвід секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача вирішується складом суду, що розглядає справу.

10. Суд, який розглядає заяву про відвід секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача, заслуховує особу, якій заявлено відвід, якщо вона бажає дати пояснення, а також думку учасників справи.

11. Питання про відвід вирішується невідкладно. Вирішення питання про відвід суддею, який не входить до складу суду, здійснюється протягом двох робочих днів, але не пізніше призначеного засідання по справі. У разі розгляду заяви про відвід суддею іншого суду - не пізніше десяти днів з дня надходження заяви про відвід. Відвід, який надійшов поза межами судового засідання, розглядається судом у порядку письмового провадження.

12. За результатами вирішення заяви про відвід суд постановляє ухвалу.

Кодекс адміністративного судочинства України

ст. 41

1. У разі задоволення відводу (самовідводу) судді, який розглядає справу одноособово, адміністративна справа розглядається в тому самому адміністративному суді іншим суддею, який визначається в порядку, встановленому частиною першою статті 31 цього Кодексу.
2. У разі задоволення відводу (самовідводу) одному із суддів або всьому складу суду, якщо справа розглядається колегією суддів, адміністративна справа розглядається в тому самому адміністративному суді тим самим кількісним складом колегії суддів без участі відведеного судді або іншим складом суддів, який визначається в порядку, встановленому частиною першою статті 31 цього Кодексу.
3. Якщо після задоволення відводів (самовідводів) неможливо утворити новий склад суду, за розпорядженням голови суду справа передається до іншого адміністративного суду в порядку, встановленому статтею 29 цього Кодексу.

Рішення РСУ №75 від 04 листопада 2016 року "Про роз'яснення щодо наявності конфлікту інтересів"

Роз'яснити, якщо при виникненні конфлікту інтересів (рішення Ради суддів України від 12 травня 2016 року № 36) під час судових проваджень у кримінальних, цивільних, адміністративних, господарських справах, або під час розгляду матеріалів про адміністративні правопорушення способами врегулювання конфлікту інтересів є: **розкриття суддею інформації** про конфлікт інтересів, відвід і самовідвід. У випадку, коли за наслідками **розкриття інформації** відвід не заявлено – конфлікт інтересів вважається врегульованим.

Член РСУ, суддя Касаційного господарського суду Є.Краснов:
«Завдання комітету - не лише опрацювання звернень, а й підвищення обізнаності суддів з питань етики та конфлікту інтересів
<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/695494/>

Закон «Про судоустрій і статус суддів» до повноважень Ради суддів відносить здійснення контролю за додержанням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів, голови чи членів ВККС, голови Державної судової адміністрації чи його заступників; приймає рішення про врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів у діяльності зазначених осіб (**у разі якщо такий конфлікт не може бути врегульований у порядку, визначеному процесуальним законом**).

Рада врегулює лише позапроцесуальний конфлікт інтересів.

Наприклад, ні Господарський процесуальний, ні Цивільний процесуальний кодекси, ні Кодекс адміністративного судочинства не містять визначення поняття «конфлікт інтересів».

Утім, вони передбачають підстави для відводу чи самовідводу судді.

Це і є процесуальний спосіб урегулювання цього питання.

Рада не може вирішити замість судді, чи задовольняти йому відвід або чи заявляти самовідвід, оскільки це питання регулюється в порядку, визначеному процесуальним законом.

Разом з тим за нехтування цією нормою суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності.

Коментар до Кодексу суддівської етики
(затверджено рішенням Ради суддів України від 04 лютого 2016 року № 1)

Стаття 14. Суддя повинен уникати позапроцесуальних взаємовідносин з одним із учасників процесу або його представником у справі за відсутності інших учасників процесу.

Судді не варто постійно користуватись своїм правом на самовідвід, оскільки це може потенційно призвести до того, що у невеликих містах з незначною чисельністю населення суддя буде відстороненим від майже кожної справи.

Коментар до Кодексу суддівської етики (затверджено рішенням Ради суддів України від 04 лютого 2016 року № 1)

Стаття 15. Неупереджений розгляд справ є основним обов'язком судді. Суддя має право заявити самовідвід у випадках, передбачених процесуальним законодавством, у разі наявності упередженості щодо одного з учасників процесу, а також у випадку, якщо судді з його власних джерел стали відомі докази чи факти, які можуть вплинути на результат розгляду справи.

Положення зазначеної коментованої статті впливають з принципу **об'єктивності**, визначеному у Бангалорських принципах поведінки суддів, відповідно до якого об'єктивність судді є необхідною умовою для належного виконання ним своїх обов'язків. Вона проявляється не тільки у змісті винесеного рішення, а й в усіх процесуальних діях, що супроводжують його прийняття.

Вказаний принцип застосовується наступним чином.

Суддя заявляє самовідвід від участі в розгляді справи в тому випадку, якщо для нього не є можливим винесення об'єктивного рішення у справі, або в тому випадку, коли у стороннього спостерігача могли б виникнути сумніви в неупередженості судді (визначення поняття самовідводу – див. коментар до статті 14)

Коментар до Кодексу суддівської етики (затверджено рішенням Ради суддів України від 04 лютого 2016 року № 1)

До таких випадків, зокрема, належать:

- а) у судді склалося реальне упереджене ставлення до якоїсь зі сторін або судді з його власних джерел стали відомі певні докази чи факти стосовно справи, яка розглядається;
- б) раніше при розгляді цього самого предмета спору суддя виступав як адвокат чи долучався до справи як важливий свідок;
- с) суддя чи члени його родини матеріально зацікавлені в рішенні у відповідній справі

Проте суддя не може бути відсторонений від участі у розгляді справі в тому випадку, коди жодний інший суд не може бути призначений для розгляду даної справи або через терміновий характер справи, коли зволікання в її вирішенні може призвести до серйозної судової помилки (пункт 2 5).

В Рекомендаціях КРЄС № (94)12 «Незалежність, дієвість та роль суддів» зазначено, що судді зобов'язані утримуватись від винесення вироку у справі чи відмовитись від розгляду справи, коли на те існують достатні причини, і лише в цьому випадку Такі причини повинні бути визначені законом і можуть стосуватись, наприклад, серйозних захворювань, суперечності між інтересом судді та інтересами правосуддя.

Коментар до Кодексу суддівської етики (затверджено рішенням Ради суддів України від 04 лютого 2016 року № 1)

У справі П'єрсак проти Бельгії ЄСПЛ, встановивши порушення положень частини 1 статті 6, зазначив, що будь-який суддя, стосовно неупередженості якого є законні сумніви, повинен вийти зі складу суду.

Необхідно пам'ятати, що інститут відводу (самовідводу) судді від участі у розгляді конкретної справи – це одна із найважливіших гарантій здійснення правосуддя неупередженим та справедливим судом.

Він покликаний ліквідувати найменшу підозру у заінтересованості судді в результатах розглянутої справи, навіть якщо такої заінтересованості немає, бо тут головним є публічний інтерес.

Розглядаючи справу, в якій фігурує якась близька судді людина, йому дуже складно переконати суспільство у своїй неупередженості.

Саме тому існують норми закону, які запобігають виникненню будь-яких підозр Судді заборонено брати участь у розгляді справи за наявності будь-яких обставин, які викликають чи можуть викликати сумніви у його об'єктивності.

Коментар до Кодексу суддівської етики (затверджено рішенням Ради суддів України від 04 лютого 2016 року № 1)

Водночас, слід розуміти, що зловживання самовідводом не допускається і може потягнути застосування дисциплінарної відповідальності.

У цьому контексті зловживання правом на самовідвід означає недобросовісне використання суддею незначного приводу для того, щоб уникнути розгляду справи.

За змістом коментованої статті заявлення суддею самовідводу є допустимим лише у випадку неможливості ухвалення суддею об'єктивного рішення у справі.

Приклади поведінки суддів, яка не відповідає вимогам статті 15 Кодексу суддівської етики

Протягом 2 років і 10 місяців суддя безпідставно, з порушенням вимог чинного законодавства України, на власний розсуд (вибірково) заявила собі самовідводи у 118 кримінальних, цивільних та адміністративних справах.

Такі рішення судді були мотивовані відсутністю у матеріалах переданих судді справ роздрукованого протоколу автоматичного розподілу справ, відсутністю в судді доступу до комп'ютерної системи документообігу суду, що унеможлиблює її доступ до електронної версії вказаного протоколу автоматичного розподілу справ, незгодою із започаткованою зборами суддів спеціалізацією суддів за окремими категоріями справ, неправильним формування колегії суддів.

Вказані дії судді мають безпідставний, умисний і системний характер, містять ознаки порушення вимог щодо розподілу справ у суді, норм процесуального права щодо самовідводу судді, обов'язків та присяги судді.

До судді було застосовано дисциплінарне стягнення у вигляді догани.

Справа ЄСПЛ «Білуха проти України» (заява № 33949/02)

Заявниця скаржилася за п. 1 ст. 6 на небезсторонність Артемівського суду та голови цього суду В.Л.Г, який розглядав її справу. Скарга заявниці ґрунтувалась на тому, що Компанія-відповідач безкоштовно забезпечила суд ґратами для вікон та надала комп'ютер, а також відремонтувала опалювальну систему суду.

ЄСПЛ вважає, що скарга заявниці на несправедливість провадження порушує серйозні питання факту та права відповідно до Конвенції, визначення яких вимагає розгляду справи по суті.

Відповідно до усталеної практики Суду наявність безсторонності відповідно до п. 1 ст. 6 повинна визначатися за суб'єктивним та об'єктивним критеріями.

Відповідно до суб'єктивного критерію беруться до уваги особисті переконання та поведінка окремого судді, тобто чи виявляв суддя упередженість або безсторонність у даній справі.

Відповідно до об'єктивного критерію визначається, серед інших аспектів, чи забезпечував суд як такий та його склад відсутність будь-яких сумнівів у його безсторонності (рішення у справі «Фей проти Австрії» (Fey v. Austria), пп. 27-30 та «Ветштайн проти Швейцарії» (Wettstein v. Switzerland), № 33958/96, п. 42).

У кожній окремій справі слід вирішувати, чи мають стосунки, що розглядаються, таку природу та ступінь, що свідчать про небезсторонність суду (рішення у справі «Пуллар проти Сполученого Королівства» (Pullar v. United Kingdom), п. 38).

Справа ЄСПЛ «Білуха проти України» (заява № 33949/02)

Стосовно суб'єктивного критерію, особиста безсторонність суду презюмується, поки не надано доказів протилежного (див. рішення у справі «Ветштайн проти Швейцарії» (Wettstein v. Switzerland), пункт 43).

Суд не переконаний, що у цій справі достатньо ознак, щоб вирішити, що судді Артемівського суду, які розглядали справу заявниці, проявляли особисту упередженість.

У будь-якому випадку Суд не вважає за необхідне розглядати це питання, оскільки з причин, викладених нижче, він дійшов висновку, що у цій справі мала місце безсторонність суду за об'єктивним критерієм.

Стосовно об'єктивного критерію слід визначити, окремо від поведінки голови В.Л.Г, чи існували переконливі факти, які б могли свідчити про його безсторонність.

Це означає, що при вирішенні того, чи є у цій справі обґрунтовані причини побоюватися, що певний суддя був небезсторонній, позиція заінтересованої особи є важливою, але не вирішальною.

Вирішальним же є те, чи можна вважати такі побоювання об'єктивно обґрунтованими.

Справа ЄСПЛ «Білуха проти України» (заява № 33949/02)

З огляду на це, навіть зовнішні прояви можуть мати певну важливість або, іншими словами, «правосуддя повинно не тільки чинитися, повинно бути також видно, що воно чиниться».

Суд зазначає, що Уряд не оспорював твердження заявниці стосовно того, що голова Артемівського суду, який одноособово розглядав справу заявниці у суді першої інстанції та чий рішення були залишені без змін судами вищих інстанцій, просив та безоплатно отримував певне майно від Компанії-відповідача.

На думку Суду, за цих обставин побоювання заявниці щодо небезсторонності голови В.Л.Г. можна вважати об'єктивно виправданими, незважаючи на той факт, що Артемівський суд задовольнив одну із скарг заявниці.

Більше того, суди вищих інстанцій, розглядаючи скарги заявниці, не взяли до уваги її твердження щодо цього питання.

Отже, було порушено п. 1 ст. 6 Конвенції.

Рекомендації здійснення ефективного адміністративного судочинства

<https://7aac.gov.ua/rekomendaci>

У розумінні пункт 4 частини 1 статті 36 КАС України не є обставинами, які викликають сумнів у неупередженості або об'єктивності судді, такі обставини:

- застосування судом заходів процесуального примусу з дотриманням процедури, визначеної законом;
- віросповідання, національність, етнічне чи соціальне походження, стать, вік, освіта, трудовий стаж, членство в громадських, спортивних або благодійних організаціях, майновий стан, ухвалені раніше судові рішення, окрема думка в інших справах або висловлена суддею публічно думка щодо того чи іншого юридичного питання;
- розгляд у минулому суддею справи, у якій брали участь ті самі сторони, або спору, який виник з тих самих підстав, якщо це не було скасовано та не суперечить нормам КАС України;
- ситуація, коли суддя є звичайним клієнтом банку, страхової компанії, компанії з обслуговування кредитних карток і т. і., які є сторонами у справі;
- ситуація, коли учасником справи є працівник апарат/ цього суду, за винятком обставин, що свідчать про наявність прямого підпорядкування вказаного учасника справи головному у справі;

Рекомендації здійснення ефективного адміністративного судочинства

<https://7aac.gov.ua/rekomendaci>

- ситуація, коли стороною/третьою особою або представниками є однокласник, однокурсник, сусід, колишній колега судді, окрім випадків, коли наявні факти, що свідчать про прихильність поза розумним сумнівом до такої особи;
 - факт подання особою, яка бере участь у справі, скарги на дії судді, крім випадків, коли сам суддя заявляє про неможливість у зв'язку із цим об'єктивного розгляду справи;
 - наявність зареєстрованої заяви про вчинення суддею злочину - до офіційного повідомлення судді про підозру у вчиненні злочину;
 - участь у судовому процесі адвоката з адвокатського об'єднання, у складі якого суддя раніше здійснював адвокатську діяльність, адвоката, який раніше обіймав посаду судді в тому ж адміністративному окрузі, де знаходиться суд, що розглянув справу, якщо відсутні інші факти, що свідчать про прихильність поза розумним сумнівом судді до цієї особи;
 - перебування сторони/третьої особи або їхніх представників у списку друзів суддів у соціальних мережах;
 - факт задоволення клопотання однієї зі сторін, якщо інша сторона заперечувала проти задоволення такого клопотання, аналогічно і факт відхилення клопотання, якщо на цьому наполягала інша сторона.
- У разі, якщо сумніви в неупередженості судді мають під собою реальні підстави, то питання має бути вирішено на користь відводу судді.

Використані джерела:

1. Берназюк Ян. Поняття та особливості принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2021. – Серія Право. – Випуск 66. – С. 135-141 https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/10/NVUzhNU_66.pdf
2. Берназюк Ян. Поняття зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві та його вплив на довіру до судової гілки влади // Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління expert: Paradigm of law and public administration № 5 (17) – жовтень 2021 – С. 23-39. <https://maup.com.ua/assets/files/expert/17/2.pdf>
3. Bernazyuk Ian. The types of abuse of procedural rights in administrative judicature: practice of the Supreme court and the European court of human rights (Види зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві: практика Верховного суду та Європейського суду з прав людини // Visegrad Journal on Human Rights. 2021, № 4, С. 31-36. https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2021/11/VJHR_4_2021.pdf
4. Берназюк Ян. Національні та міжнародні стандарти протидії зловживанню процесуальними правами під час вирішення публічно-правових спорів // Право і суспільство № 5/2021 С. 301-314 http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/5_2021/44.pdf
5. Берназюк Ян. Доповідь (презентація) на тему «Особливості дотримання в адміністративному судочинстві принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами» (Національна школа суддів України. Харківське регіональне відділення. Всеукраїнський семінар для суддів апеляційних та місцевих (окружних) судів на тему: “Зловживання процесуальними і матеріальними правами: правові наслідки” (23.04.2021). https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Bernazuk_23_04_2021.pdf
6. Берназюк Ян. Доповідь (презентація) на тему «Процесуальні питання запобігання зловживання процесуальними правами у залі судового засідання» (Національна школа суддів України. 05.10.2023) https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/abuse_process_bernaziuk.pdf

Використані джерела:

7. Берназюк Ян. Доповідь (презентація) на тему «Презумпція та фікція в адміністративному судочинстві: проблема розмежування понять» <https://constitutionalist.com.ua/prezumptsii-ta-fiktsiia-v-administratyvnomu-sudochynstvi-problema-rozmezhuвання-poniat>
8. Берназюк Ян. Доповідь (презентація) на тему «Ефективний захист прав особи в адміністративному судочинстві як основа довіри до правосуддя: критерії, межі та особливості досягнення» (Національна школа суддів України, 12.04.2023) https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/presentation_bernaziuk_effectivenii_zahist.pdf
9. Берназюк Ян. Доповідь (презентація) на тему «Незалежність судової гілки влади та історичні атрибути судочинства: між консервативністю та інноваційністю» (Національна школа суддів України, 17.05.2023) <https://constitutionalist.com.ua/nezalezhnist-sudovoi-hilky-vlady-ta-istorychni-atrybuty-sudochynstva-mizh-konservatyvnosti-ta-innovatsijnosti/>
10. Берназюк Я.О. Мотивованість судового рішення як гарантія реалізації принципу верховенства права // Порівняльно-аналітичне право – електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». – 2018. – № 5. – С. 18-22. http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/5_2018.pdf
11. Берназюк Я.О. Поняття та критерії мотивованості судового рішення як однієї з гарантій дотримання судами принципу верховенства права <https://sud.ua/ru/news/blog/133015-ponyattya-ta-kriteriyi-motivovanosti-sudovogo-rishennya-yak-odniyeyi-z-garantiy-dotrimannya-sudami-printsipu-verkhovenstva-prava>
11. Берназюк Я.О. Основні етапи підготовки мотивованого судового рішення: вимоги процесуального закону в світлі положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод <https://sud.ua/ru/news/blog/135240-osnovni-etapi-pidgotovki-motivovanogo-sudovogo-rishennya-vimogi-protsealnogo-zakonu-v-svitli-polozhen-konventsii-pro-zakhist-prav-lyudini-i-osnovopolozhnikh-svobod>

Верховний
Суд

Дякую за увагу!